

neutrality accepted by European, American and Asiatic countries.

Contrary to the 19th century, the 20th century was a time of uncertainty and of splitting up for neutrality. The entry of the German army in Belgium and Luxemburg in the very first days of August 1914 was a terrific blow for all the fabric of neutrality which collapsed little by little. The League of Nations put Collective Security on the top of its agenda and neutrality was, at first, discredited before reemerging in the 1930s. Even if traditional neutrals such as the Netherlands and the Scandinavian countries signed cooperation agreements, they were dismissed by the events of the Second World War. The 20th century wars showed how difficult it was to be not only non-belligerent, but also neutral in the true sense. Yet neutrality in the form of neutralism, as a position between West and East, was a choice for several countries in Europe and elsewhere and gave birth to the Non-Aligned Movement. Since the attacks of September 11 2001, the very nature of wars between states and terrorist organizations make it difficult to keep a real neutral position especially as the United Nation charter promotes collective security.

Finally, it is, of course, possible to regret that some parts or aspects are not enough detailed in the book, but we can understand that the author had to make some choices. The only real regret is the change of historical approach between chapters 2 and 3 devoted to the maritime neutrality, and chapters 5 and 6 dealing with a history of neutrality in the context of international relations. This lack of continuity is a bit prejudicial for a general understanding of the fundamental issues and stakes of neutrality. Nevertheless, Leos Müller succeeds in showing that neutral countries were not in the shadow of a history written by powerful and belligerent states, but were really and fully actors on the world scene and thus deserved to be considered as a part of international history.

Université de Nantes

ERIC SCHNAKENBOURG

Tobias E. Hämmerle, *Flugblatt-Propaganda zu Gustav Adolf von Schweden: Eine Auswertung zeitgenössischer Flugblätter der Königlichen Bibliothek zu Stockholm* (Marburg: Büchner-Verlag 2019). 577 s.

Att säga att Gustav II Adolf är bortglömd av svenska historiker vore att överdriva, men han är knappast ett ämne som får forskningsfinansierarnas morrhår att darra av andakt. En majoritet av de senare årens publikationer med anknytning till stormaktskungen har i stället varit populärhistoriska eller författade av utländska historiker.

Verket som recenseras här är ett exempel på det senare. Boken bygger på en masteruppsats av Tobias Hämmerle, numera doktorand i historia vid universitetet i Erfurt. Uppmärksamheten riktas dels mot hur Gustav II Adolf framställdes i samtida tyska flygblad, dels mot flygbladsmediet i sig – ett ämne som återspeglar det uppsving för forskning om småtryck, bokhistoria, "history of knowledge" och liknande som vi sett också i Sverige.

De tidigmoderna flygbladen var till skillnad från systermedier som tidning och flygskrift enkelsidiga tryck. De innehöll både text och bild, och Hämmerle betonar att dessa måste analyseras tillsammans. Han vänder sig därmed mot den äldre forskning som fokuserat främst på bilderna.

Den tvåspråkige Hämmerle har tidigare publicerat en sammanfattning på svenska av sitt arbete ("Den samtida bilden av Gustav II Adolf i illustrerade flygblad 1630–1648/50", i *Biblis* 82, 2018). Den stora förtjänsten med *Flugblatt-Propaganda zu Gustav Adolf* är dels att den innehåller faksimil och fullständiga transkriptioner av de 85 tryck som ingår i studien, dels den detaljerade analysen av hur Gustav Adolf framställdes i bild under 30-åriga krigets "svenska" fas. Hämmerle visar hur nära bilden var knuten till det politiska skeendet: flygbladsmakarna reagerade utan dröjsmål på krigsutvecklingen. En del av trycken var starkt panegyriska och framställde Gustav Adolf som en Guds riddersman, "lejonet från midnatten", en sentida Gideon, Josua eller Judas Mackabeus. Andra använde Gustav Adolfsfiguren i satirer riktade mot den besegrade general Tilly. Här kunde kungen uppträda som läkare, frisör eller till och med skraddare.

Efter år 1635 avbildades Gustav Adolf ytterst sällan i flygbladen. Tidigare forskning har, enligt Hämmerle, dragit slutsatsen att kungen försvann även ur det kollektiva minnet. Hämmerle menar däremot att de fåtal tryck som ändå utkom visar att Gustav Adolf fanns kvar i det allmänna medvetandet. Att bilden av Gustav Adolf fick djupt fäste bevisas dessutom av att historiskrivningen mycket länge skildrade kungen just som den osjälviske räddare av religionsfriheten han framställdes som i flygbladen från 1630–1633.

Hämmerles analys är värdefull för alla som på något vis ägnar sig åt barockens bild- och symbolvärld. De flesta 1600-talshistoriker känner nog igen motiv som de sju dygderna, Herkules eller fru Fortuna, men Hämmerle reder ut även riktigt svåra rebusar. En tupp på ett fartyg ska till exempel utläsas *See-Hahn* ("havstup") och sedan kastas om till *Han-se*, alltså Hansan. Där emot för Hämmerle inget bredare kulturhistoriskt resonemang kring vad tryckens motiv kan säga oss om tidens syn på läkekonst, mat och dryck, geologiska och meteorologiska fenomen och förhållandet mellan män och kvinnor, för att nämna några områden som som skulle ligga nära till hands.

Flugblatt-Propaganda är alltså ett intressant arbete för den som forskar på 1600-talets småtryck, barockens ikonografi eller representationer av kunga-

makt under tidigmodern tid. Men boken dras också med ett antal ganska allvarliga problem rörande representativitet och relation till tidigare forskning.

Tryckens proveniens och bevarandegrad omnämns endast i fotnot. Vi får inte veta på vilka grunder trycken i Kungliga bibliotekets ägo samlats in, eller huruvida samlingen är representativ för de tryck som faktiskt utkom 1630–1648. Även om vi har att göra med frågor som inte med säkerhet kan besvaras borde de rimligtvis tas upp till diskussion.

Inte heller frågan om flygbladens läsekrets tas upp på ett övertygande sätt. För vem var egentligen flygbladen avsedda? Å ena sidan visar Hämmerles analyser att många tryck förutsatte både kunskaper i latin och avancerad förmåga att avkoda bildmetaforer. Å andra sidan hävdar han på flera ställen att flygbladen direkt eller indirekt nådde en majoritet av befolkningen. Även detta är en komplicerad fråga som kanske aldrig kommer att få ett slutgiltigt svar, men en kritisk genomgång av tidigare forskares uppfattning hade varit på sin plats.

Hämmerle för över huvud taget sällan någon egentlig diskussion kring tidigare forskning, utan redogör bara för några utvalda resultat utan att vikta eller värdera. Många i mina ögon relevanta arbeten saknas helt. Peter Burkes *The fabricaton of Louis XIV* tas inte upp, inte heller någon av de studier som gjorts i hans efterföljd. Flera tidigare studier av hur Gustav Adolf framställts i bild har också utelämnats (däribland minst två avhandlingar). I sin översikt över Sverige under 30-åriga kriget refererar Hämmerle inte till de där ganska tjocka böckerna av han på stol nummer tio men däremot till Herman Lindqvist.

Som masterarbete betraktat är *Flugblatt-Propaganda* trots detta imponerande. Hämmerle är utan tvekan en lovande ung forskare, och en hel del av mina kritiska synpunkter har troligtvis att göra med skillnader i vetenskaplig tradition. Hämmerle genomförde sin master vid universitetet i Wien och det vore underligt om han strukturerat sitt arbete i enlighet med svensk historievetenskaplig praxis. För de historiker som studerar barockens symbolvärld och framställningen av tidigmodern kungamakt finns goda skäl att hålla utkik efter kommande publikationer av Tobias Hämmerle.

Karlstads universitet

HANNA ENEFALK